

CSÉKA GYÖRGY

MŰ: ELEMZÉS/ELMÉLET
(TÖREDÉK TANDORI DEZSŐ EGY SZÖVEGÉRŐL ÉS MŰVÉSZETÉRŐL)

1.

„Nincs mit keresnünk itt tovább,
telt a szív, üres a világ.”
(Novalis)

Tandori Dezső könyvét az *És megint messze szállnak* címűt a Liget Műhely Alapítvány adta ki 1997 második felében, 176 oldal terjedelemben. A könyv tartalmazza a szerző 10 rajzát is (amely rajzok – igen érzékeny és finom művek – az absztrakció és a figurativitás határán állnak, mivel egyrészt felismerhető a tárgyuk: a veréb, másrészt gesztusfestmény-jellegük van, és távolról hasonlítanak az absztrakt expresszionizmus korszakának egy igen jelentős alkotója Hans Hartung munkáira, illetve a festő ecsetkezelésére), továbbá verseket: teljes egészében W. C. Williams *A veréb* és J. S. Huxley *Madarak* c. versét, hosszabb részletet Apollinaire és a szerző költeményeiből, és egy madártani szakkönyvből. Az aránylag vékony, kis alakú könyv 42 fejezetre van osztva, tehát az anyag igen tagolt. A könyv, ahogy az alcím fogalmazza: „hús halál regénye”, vagyis a szerzővel élt, de már meghalt verebek krónikája, és még valami más, „valamivel több”: „Forma szerint könyvünk krónikából valami lélektörténeté ment át, nem „holt lelkek”, hanem hogy a hús halállal mint lettem, l. Kosztolányi, érzéketlen és meredt, bár nem fájó s nem műremek.”¹

A regény nyíltan konfesszió, vallomás. A szerző egyes szám első személyben beszél elmúlt életéről, azaz a verebeiről való gondoskodásban eltöltött életéről, a legfőbb lényről, az Egyetlenről: Szpéróról, akinek halálával mintegy lezárult az elbeszélő élete, akinek halála elbeszélésével a könyv is véget ér már a 124. oldalon, azaz a tulajdonképpeni vége (a 176. oldal) előtt. A regény, ezen kívül tartalmazza saját keletkezésének történetét, az író leírja azokat az eseményeket, amelyek regénye írása közben történnek, 1997 májusától ugyanezen év június 12-ig. Ez a jelen idejű anyag azonban, a korábbi

¹ TANDORI Dezső: *És megint messze szállnak*. – Bp.: Liget Műhely Alapítvány, 1997. – p.: 165.

regényekhez képest (*A meghívás fennáll, Valamivel több, Sár és vér és játék*) nem nagy, s az emlékező, múlt idejű anyaghoz képest elenyésző terjedelmű. Tandori elmúlt dolgokról beszél, elmúlt dolgokra emlékezik, a jelenről keveset ír, ám igen lényeges pontjain a regénynek. Az elbeszélő a múlt eseményeit nem szigorúan kronologikus sorrendben mondja el, gyakoriak a közbevetések, megszakítások, egy-egy madár történetét több részletben, fejezetekbe elszórva, gyakran a végétől visszafelé mondja el, megvalósítva mintegy, amit Balzac tanácsol az *Elveszett illúziók*-ban: „Markolja meg a tárgyat hol a közepén, hol a végén, egyszóval tegye változatossá a tervrajzait, hogy sose lássék egyformának...”²

A könyvben a vízválasztót, ahogy a szerző életében is, Szpéro halála jelenti. Szpéro halálának a leírása után megszakad az eddig amúgy sem egységes elbeszélés fonala, mintha véget érne a regény. A könyv további része mintha csak töltelék lenne, túlírása a végnek, széthullása a regény szerkezetének, de a könyv tulajdonképpen végén újra, azaz végleg befejeződik a regény, mert a szerző életében és a regényben újra megjelenik egy új veréb, aki egyrészt jelenti, jelentheti az élet újrakezdődését, egy új kezdet reményét, másrészt, szerkezetileg lezárja a regényt, mert a könyv elejére utal vissza, s így körkörösé zárja azt.

---

² Idézi BUTOR, M: Balzac és a valóság. In: Írók írókról. - Bp.: Európa Kiadó, 1970. – p.: 707.

2.

„Nem más adja az élet ízét,
mint az égből alázuhanó
s az emberére lelő gond.”

(Hölderlin)

„A csöndbe térnek a dalok.”

(József Attila)

A Tandori nevű hős, irodalmi alak (akit történetesen egy Tandori nevű író írt, ír meg) számára a földi lét, a létezés egyet jelent a szeretett lényeiről való gondoskodással, és az erről való írással, hírt adással, a saját életről való hírt adással. Ebből következik, hogy az ilyen élet hamarabb múlik el, telik le, mintsem ténylegesen véget érne (Tandori igen gyakori nagy regényszerkesztésbeli „csele” az, hogy a regényei hamarabb érnek véget/látszanak véget érni, mintsem lapjaik elfogynának), mivel elhal, kihál belőle valódi tartalma: a lények, a madarak, akikről a hős gondoskodott, akiket a hős szeretett. A gondoskodás tárgyai (talált lények, amint a hős, az alany élete is talált tárgy, talált élet önmaga számára, hadd utaljak csak pl. Tandori második verseskötetének a címére: *Egy talált tárgy megtisztítása*) adják az élet tartalmát, ezek, ők eltűnével, pusztulásával kiüresedik, kihál az élet, ha nem is szűnik meg valójában, a lényege azonban elvész. Legszebben, s talán legérvényesebben Hölderlin ír erről: „Pusztá, kihalt ma a ház, elvették tőlem a fényt is, / téged vettek el és véled a két szememet, / Körbe bolyongó árny vagyok, élek ugyan, de nem értem, / miért kell élnem még, fénytelen, egyre tovább.”³ Hölderlin, a német romantika és Tandori művészetének bizonyos aspektusai között lehetségesek bizonyos kapcsolódások (pl. figyelemreméltó módon, Tandori fordította magyarrá F. Schlegel válogatott esztétikai írásait⁴), nem véletlen, hogy írásomban többször idézem a nagy, német költőt. A romantika műveinek jelentős része egy-egy hős világ-hiányáról, boldogtalanságáról, kétségbeeséséről szól, mely boldogtalanság gyakran az egyetlen, szeretett lény korai elvesztésével teljesedik ki igazán, illetve a hiányérzet, boldogtalanság konkretizálódik, belevetítődik valamely mitikussá növesztett, régóta

³ HÖLDERLIN: Menon panasza Diotimáért. In: Versek. Hüperión. - Bp.: Európa Kiadó, 1995. - p.: 82.

⁴ SCHLEGEL, A. W. és Schlegel, F.: Válogatott esztétikai írások. - Bp.: Gondolat, 1980.

halott lányban, asszonyban. Többen elmondták (pl. Radnóti Sándor⁵, Köncöl Csaba⁶), hogy Tandori első két kötete a hiány költészetét teremti meg, míg a két kötet után következő művek a megtalált, a talált élet, a madarokról való gondoskodásban, a hétköznapiak legpontosabb megírásában szerveződnek meg. Azonban, szerintem Tandori pályáján, életében egy második fordulat is végbement, megtörtént a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején, amely fordulat madarai, konkrétan Szpéró 1988-as halálával kezdődik, s amely fordulat művei a következők: *Koppar Köldüs*, *A döblingi befutó*, *Hosszú koporsó*, *Kísértetként a Krisztinán*, *Madárzsoké*, *Az evidenciátörténetek*, *A Semmi Kéz*, *Kész és félkész katasztrófák*, *És megint messze szállnak stb.* Tandori elkezd utazni, lóversenyezni, megjelenik - s ezzel utólag át is értelmeződik korábbi munkássága – a ló-téma, a könyvek a korábbiakhoz képest rövidebbek lesznek, s bizonyos értelemben, visszatérésként Tandori pályájának kezdeti hiány-költészetéhez, e könyvek a központi hős egyfajta idegenség-érzéséről, hiány-érzéséről, kétségbeesésről tudósítanak, a hős szavával élve: „konstruktív nihilizmus”, ami körvonalazódik. Tandori (a hős) élete, akár a könyvek szerkezete, önmagába tér vissza, saját kezdeteihez, kiinduló pontjához, de persze, mégsem oda, mert közben a hős megváltozott. Tandorinak második fordulata utáni műveit, ahogyan első két verseskötetét, a hiány szervezi, azzal a változással, hogy most már nem valami körvonalazhatatlan, megismerhetetlen, kimondhatatlan metafizikus hiány tölti ki, szervezi a műveket, hanem egy nagyon is konkrét hiány, egy konkrét létező, az Egyetlen (voltaképp Tandori első kötetének az *Egyetlen* lett volna a címe: „*Töredék Hamletnek*: ez a verseskötet 1968-ban jelent meg az egyik akkori irodalmi kiadónál; eredeti címe ez lett volna: EGYETLEN. Laposnak találtatott...”⁷), Szpéró hiánya. Tandori ismét valamiféle határokhoz jutott el, a hallgatás határaihoz, nem véletlen, hogy a recepciójával párhuzamosan felfedezi, és így át is értelmezi saját, első két kötetét (melyeket újra ki is adnak), és Wittgensteinnek főképp korai, a *Logikai-filozófiai értekezés*⁸ című művével fémjelzett filozófiáját. Nem véletlen és elgondolkodtató az is, hogy a szélesebb olvasóközönség és a

⁵ RADNÓTI Sándor: Talált tárgyak költészete (Tandori Dezső második kötetéről). In: Mi az, hogy beszélgetés? - Bp.: JAK-Magvető Kiadó, 1988.

⁶ KÖNCÖL Csaba: A hallgatás szinonímái. In: Tükörszoba. - Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1986.

⁷ TANDORI Dezső: Harmincöt év után. In: *Töredék Hamletnek*. - Bp.: Q.E.D. Kiadó, 1995. – p.: 111.

⁸ WITTGENSTEIN, L.: *Logikai-filozófiai értekezés*. - Bp.: Akadémiai Kiadó, 1989.

fiatalabb kritikusi nemzedék érdeklődése is megélénkül Tandori művei iránt, amely szélesebb körű érdeklődés korábban csak első két kötetének megjelenése idején övezte az író műveit. Tandorinak *hiány, gond* fogalmakkal jelezhető szemléletmódja, a hozzá kapcsolódó személyiségkoncepció (amely koncepció szerint az író a személynek, a hősnek csak történetét, cselekvéseit, hétköznapijait írja meg, a *bensőt, a lelket* stb., nem, azaz, úgy beszél magáról, hogy látszólag nem mond semmit, azaz a semmit mondja, a jelentéktelennek látszó részleteket, tényeket, cselekvéseket, apróságokat, azaz, voltaképp, egy konvencionálisabb irodalomszemlélet szerint: *fecseg*), tehát e személyiségkoncepció igen közel Wittgenseteinek a *Logikai-filozófiai értekezésben* kifejtett koncepciójához, amelyet egy helyütt így fogalmaz meg: „A szubjektum nem tartozik a világhoz, de ő a világ határa.”⁹ Tandori azért találja magát ismét a határoknál, azért fedezi fel magának Wittgensteint, mert valódi élete, a madarak, Szpéró halálával kiüresedik, elrepül, elhal, ha nem is szűnik meg létezni; a hős pusztá határolás lesz, olyan határ, amely nem határol semmit, nem ölel igazán semmi mást körül, mint az ürességet, a hiányt, ahogy Weöres Sándor írja: „Nélküled üres minden képkeret / és világtalan az egész világ.”¹⁰

⁹ U.o. – p.: 71.

¹⁰ WEÖRES Sándor: Arabesque. In: Egybegyűjtött írások. 1-3. - Bp.: Magvető Kiadó, 1986. – p.: 143.

3.

„Most már be akarok vonulni
a biztos hallgatás kikötőjébe.”

(Karthauzi Dénes)

Az üres képkeret regénye az *És megint messze szállnak*. Szerkezetével valamiképp a hős, Tandori életét képezi le, mivel a regény látszólag hamarabb fejeződik be, mint a könyv. A regény addig tart, a képkeretben addig van kép, ameddig meg nem halnak a madarak, meg nem hal Szpéró, ameddig az elbeszélő el nem érkezik madara, Szpéró halálának elbeszéléséhez. Ami ezek után jön, jöhet még: töltelék, a még elő madarokról való beszéd, versek beiktatása, madártani szakkönyv részlete stb. Az élet, ahogy folytatódik, már voltaképp a *halál* után, ahogy *tart* tovább, de nem *van*, nem *létezik*, mert csak az üresség, a hiány tart, tehát valami negatív. Itt jön be azonban a „tandori-féle csel”: a könyv voltaképpen végén, a regény/élet széthullását mintegy visszavonva, megakadályozva, helyreállítva valamit (és a regényt most már valójában *befejezve*) megjelenik a hős életében egy új veréb, új kezdet: Herti. Mintha lehetne újra tartalma a létezésnek, mintha lenne visszatérés a határok felől, a hallgatásból, a negatívból. Tandori ezzel a „szerkezeti” fogással újra lezárja, és könyve elejéhez visszakapcsolja/csatolja végét, de egyben nyitva is hagyja a szerkezetet, ahogy az „életét” is: „Igen, mondom, ahogy ez a könyv véget ér, azt fejezi ki, ahogy aztán azért soha semmi nem ér mégse véget.”¹¹ Mivel azonban soha semmit sem lehet visszanyerni, visszahozni az elmúlásból, a pusztulást meg nem történtté tenni, és semmi sem kezdődhet újra, Tandori „csele”, „szerkezeti” fogása az marad, ami, szerkezeti fogás, művészi visszanyerése a veszteségnek, ami nem kevés, sőt a legtöbb, amit egy művész megtehet.

Az élet befejeződésére utal a regényben a múlt idő teljesen hagyományos használata (ami újdonság, ha a korábbi Tandori-prózákat megnézzük), az elégikus hangnem, az, hogy a regényben aránylag kevés a jelenbeli életre való reflektálás, a jelen írása. Ez azért lényeges, mert a korábbi Tandori-regények legfontosabb jellemzője volt, hogy ha egy múltbeli esemény után nyomozott is a műben a hős, a jelent írta folyamatosan, regénye keletkezését. Minden *most* történt, a múltat, a jövőt is valamiképp jelen idejűvé tette, a matéria, a regények, de inkább szövegek anyaga folyamatos mozgásban volt. Az „élet” állandóan alakította a regényt

¹¹ TANDORI Dezső: *És megint messze szállnak*. – p.: 171.

szerkezetét (azaz ezt a *hatást* keltették szövegei), valami mindig történt, a madarak történtek, a hétköznapiak történtek.

Az *És megint messze szállnak*-ban az eddigi Tandori művekben ilyen „tisztán”, hagyományos módon nem alkalmazott múlt idő dominál, vagyis, az emlékezés, a hátrafordulás: a jelenbeli események szála elvékonyodik, eltűnik, megszűnik az anyag mozgása, élő volta, folyamatszerűsége, ahogy az élet is megszűnt valójában. Nincs jelenbeli szál, mert jelenvaló élet sincs, mert üres, mert hiányzik, nincs miről írni, mert semmi, a Semmi tölti ki az életet. Ezért is rövidebbek Tandorinak második fordulata utáni művei, mégha nem is szűntek meg írni.

Tandori, élete eltűnésével a hiányt, a semmit írja, s e könyvével úgy beszél, hogy hallgat (mintha kedvenc filozófusa, Wittgenstein híres mondatához [„Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”¹²] fűzne lábjegyzetet). Olvasóitól, kritikusaitól is azt kéri, hogy hallgassanak művéről: „De nem lehetne-e, ahogy Főmedvém mondja, hogy erről a könyvről becsületesen, módszeresen, fegyelmezetten nem írna senki semmit? Kérem, kérem ezt, legnagyobb megbecsülésem lenne.”¹³

Az *És megint messze szállnak* elbeszélőjének pozíciója a jelenből, a jelen ürességéből hátraforduló, a múltakra emlékező, a múltakat író, elégikus pozíció. A korábbi művek elbeszélőjének, a szerző alteregóinak: Tradoninak, D'Orénak pozíciójára legjellemzőbbnek Angyalosi Gergely kifejezését érzem, a *fordított elégia*¹⁴ szókapcsolatot. A regények hőse a jelenre és a jövőre (és nem a múltra) tekintett, mint elmúltra, elmúlóra. Előrefutva madarai halálához, saját élete elmúltához, előre el-és lejátszotta az életét/halálát/életüket/halálukat. Megírva, megjósolva madarai halálát, saját élete kiüresedését, kétségbeesését, utazásait a hős elbizonytalanította, elveszthetővé tette önmaga számára a jelent. Úgy volt jelen az élete, a madaraié, mint elmúlt élet, életek. A hős előre-élt, a jövőben élt. Bizonyos értelemben nem volt jelen. Az (majdani) ürességben, a (majdani) hiányban tartózkodott, nem a saját életében, az életben, a nem-üresben, a nem-hiányban, a telt-ben.

Második fordulataival, madarai elvesztésével valójában összetalálkozott önmagával, vagyis azzal a valakivel, akit már korábban elképzelt, előrevetített. Tandori mintegy elérkezett saját idejébe, jelenébe, a nem-időbe, nem-jelenbe, nem-valóba, hanem az ürességbe, hiányba, azaz a

¹² WITTGENSTEIN, L.: i.m. – p.: 90.

¹³ TANDORI Dezső: i.m. – p.: 159.

¹⁴ ANGALOSI Gergely: Tandori Dezső: Délelőtt kórházlátogatás, délután fogcsináltatás. In: A költő hét bordája. – Debrecen: Latin Betűk, 1996.

létezés határaihoz: a *fordított elégia* bizonyos értelemben, egy tandoris „csellel” visszafordult, a jövő megérkezett, az élet elmúlt, előre már nincs út, csak hátra lehet nézni, hátra, egy hagyományosabb, nem *fordított* elégikus pozícióból szemlélni az életet, múltat. Minden véget ért, megmerevedett, minden mozdulatlan, de épp ezért már semmi sem bizonytalan, mert minden „biztos”: minden elveszett. Nincs miért, kiért aggódni, csak a hiány a biztos, csak a hiány *van*. A létező, mert sérülékeny, pusztuló: bizonytalan, elveszíthető, ingatag. A szív pedig üres: „Akár egy árny, / úgy élek itt, borzongva szunnyad / s daltalanul a riadt szív bennem.”¹⁵

Tandori egy ideje úgy ír, hogy hallgat. Úgy él, hogy halott. Bevonult a magány kikötőjébe, és igaza *van*, amikor azt kéri, hallgassanak róla.

Legyen akkor, hogy itt úgy beszéltem erről a könyvről, művészetéről, hogy hallgattam.

---

¹⁵ HÖLDRELIN: A Reményhez. I.m. – p.: 139.

FÜGGELÉK

**TANDORI DEZSÓ MŰVEI
(VÁLOGATÁS)**

- Töredék Hamletnek. Válogatott versek. - Bp.: Szépirodalmi Kvk., 1968.
- Egy talált tárgy megtisztítása. Versek. - Bp.: Magvető, 1973.
- A mennyezet és a padló. Versek. - Bp.: Magvető, 1976.
- „Itt éjszaka koalák járnak.” Elbeszélés. - Bp.: Magvető, 1977.
- Medvék minden mennyiségben. Gyerekversek. - Bp.: Móra, 1977.
- Miért élnél örökké? Regény. - Bp.: Magvető, 1977.
- Még így sem. Versek. - Bp.: Magvető, 1978.
- Föld és vadon. Válogatott versfordítások. - Bp.: Európa, 1978.
- A meghívás fennáll. Regény. Bp.: Magvető, 1979.
- A zsalu sarokvasa. Irodalmi tanulmányok. - Bp.: Magvető, 1979.
- Madárlátta tollaslabda. Regény. - Bp.: Móra. 1980.
- Nem szeretném, ha fáznál. Bűnügyi regény. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1980.
- Valamivel több. Regény. - Bp.: Magvető, 1980.
- Helyből távol. Regény. - Bp.: Móra-Kozmosz, 1981.
- Mint egy elutazás. Hat színmű. - Bp.: Magvető, 1981.
- Most vagy soha. Bűnügyi regény. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1981.

Túl jól fest holtan. Bűnügyi regény. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1981.

Az erősebb lét közelében. Olvasónapló. - Bp.: Gondolat, 1981.

Ne lőj az ülő madárra! Regény. - Bp.: Móra-Kozmosz, 1982.

Azt te csak hiszed, bébi! Bűnügyi regény. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1982.

A feltételes megálló. Versek 1976–1980. - Bp.: Magvető, 1983.

Sár és vér és játék. Regény. - Bp.: Magvető, 1983.

...de maradj halott. Bűnügyi regények. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1983.

Egyre kisebb gyilkosságok. Bűnügyi regények. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1984.

A Stevenson ...biozmagória. Tudományos fantasztikus regény. [Hc. G. S. Solenard néven.] - Bp.: Móra-Kozmosz (Fantasztikus könyvek), 1984.

Celsius. Versek. - Bp.: Magvető, 1984.

Bízd a halálra. Bűnügyi regények. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1985.

Meghalni és megszeretni. Bűnügyi regények. [Nat Roid néven.] Bp. 1986. Magvető, 563 p.

A becsomagolt vízpart. Versek. - Bp.: Móra-Kozmosz, 1987.

Holtteste éltesse! Bűnügyi regények. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1987.

A megnyerhető veszteség. Versek. - Bp.: Magvető, 1988.

Meghalni késő, élni túl korán. [tandori...? nat roid...? tradoni...? néven.] Regények. - Bp.: Magvető, 1988.

Egy regény hány halott? [tandori...? nat roid...? tradoni...? néven.]
Regény. - Bp.: Magvető, 1989.

Vigyázz magadra, ne törődj velem. Válogatott versek 1959–1987. -
Bp.: Zrínyi, 1987.

A tizedik név: Walton Street. Bűnügyi regény. - Bp.: Holnap, 1990.
Koppar Köldüs. Versek. - Bp.: Holnap, 1991.

Szent Lajos lánchídja. Regény. - Bp.: Zrínyi. (Z-füzetek, 6) , 1991

Műholdas rózsakert. Versfordításregény-töredék. - Bp.: Opheus, 1991.

Sancho Panza deszkakerítése. Regény. - Bp.: Zrínyi (Z-füzetek, 27) ,
1991.

Döblingi befutó. Regény. - Bp.: Magvető, 1992.

Hosszú koporsó. Elbeszélések. - Bp.: Balassi, 1994.

Kísértetként a Krisztinán. Elbeszélések, karcolatok. - Bp.: Cserépfalvi,
1994.

Vagy majdnem az. Versek. - Bp.: Balassi, 1995.

Madárzsoké. Válogatott elbeszélések. - Bp.: Pesti Szalon, 1995.

Egy talált tárgy megtisztítása. 2. bőv. kiad. - Bp.: Enigma, 1995.

Töredék Hamletnek. 2. bőv. kiad. - Szeged: Q.E.D., 1995.

Az evidenciátörténetek. Esszék. - Bp.: Magvető, 1996.

A Semmi Kéz. Versek. - Bp.: Magvető, 1996.

Kész és félkész katasztrófák. - Bp.: Magvető, 1997.

És megint messze szállnak. Hús halál regénye. - Bp.: Liget Műhely
Alapítvány, 1997.

Pályáim emlékezete. Illusztrált életrajz. - Bp.: Jövendő, 1997.

Játék-történet. - Bp.: Liget Műhely Alapítvány, 1998.

Vér és virághab. Bűnügyi regény. [Nat Roid néven.] - Bp.: Magvető, 1998.

Utolsó posta Budapest. - Bp.: Liget Műhely Alapítvány, 1998.

A járóbeteg. Versek. - Bp.: Magvető, 1998.

Főmű. - Bp.: Liget Műhely Alapítvány, 1999.

Nem lóverseny! Regény. - Bp.: Ab Ovo, 1999.

Kolárik légvárai : eset-tanulmányok. - Budapest : Magvető Könyvkiadó, 1999.

Keletbe-fúlt kísérletek : [egy 'nyugati' meglét kudarcai] - Budapest : Terebess Hungaria Kft., 1999.

Költészetregény. - [Budapest] : Liget Műhely Alapítvány, 2000.

Ködös Iker : irgalmatlan történetek. - [Budapest] : Ab Ovo Kiadó, 2000.

Raszternyak : egy másik párizsi regény. - [Budapest] : Ab Ovo, 2000.

Aztán kész : versek. - Budapest : Palatinus, 2001.

Tandori Dezső válogatott versei / [vál. Ambrus Judit]. - Budapest : Unikornis, 2001.

Sohamár. De minek? : a holló megváltása : esszék, regénybe foglalva. - Budapest: Ister, 2001.

A zen-lófogadás. - Budapest : Terebess, 2001.

Az Oceánban : versek. - Szeged : Tiszatáj Alapítvány, 2002.

Hét fejlődés : fikció. - [Budapest] : Ab Ovo, 2002.

Zabkeselyű. - Budapest : PolgART, 2003.

"Hol élsz te?" - Szeged : Tiszatáj Alapítvány, 2003.

Lábon vett filozófia : zen vagy sem. - Budapest : Terebess, 2003.

Az éj felé : versek. - Szeged : Tiszatáj Alapítvány, 2004.

TANDORI DEZSŐ MŰVEINEK RECEPCIÓJA /IDŐRENDEN/
(RÉSZLET)

KÖNYVEK:

DOBOSS Gyula: Hérakleitosz Budán. Tandori Dezső munkásságáról 1983-ig. – Budapest: Magvető Kiadó, 1988.

FOGARASSY Miklós: Tandori-kalauz. – Budapest: Balassi Kiadó, 1996.

FÁBRI Péter: A Tandori taniroda kis könyv Tandori Dezső hatvanadik születésnapjára. – Budapest: Polgár, 1998.

Miért ne élne örökké? TANDORI Dezső műveinek válogatott, képes bibliográfiája. (1965–1998.) Gyűjt., összeáll. és szerk.: GERGELY Ferenc és KOVÁCS Ákos. – Budapest: Liget Műhely Alapítvány, 1998.

TANULMÁNYOK, CIKKEK, ESSZÉK:

BATA Imre: Sóhajnyi versek között. In: Napjaink, 1970. 10. – p.: 2.

KENYERES Zoltán: Jegyzetek Tandori Dezsőről és Marsall Lászlóról. In: Mozgó Világ, 1971. 1. (1 füzet.) – p.: 7–9.

BOJTÁR Endre: Verselemzés. [Hommage című verséről.] In: Kritika, 1971. 9. – p.: 18–27.

ALFÖLDY Jenő: Tandori Dezső. [Beszélgetés fiatal írókkal.] In: Élet és Irodalom, 1971. 39. – p.: 7.

VAS István: A ragasztás diadala. In: Új Írás, 1972. 12. – p.: 20–21.

BATA Imre: Tandori Dezső. In: B. I.: Képek és vonulatok. – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1973. – p.: 203–222.

VAS István: Egy tenyér csattanása. Tandori Dezső. In: V. I.: Az ismeretlen isten. Tanulmányok 1934–1973. – Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. – p.: 863.

TARJÁN Tamás: Tandori Dezsőről. In: Kortárs, 1974. 3. – p.: 462–468.

SZÉLES Klára: Tandori Dezsőről – többféleképpen. In: Kortárs, 1974. 6. – p.: 1001–1005.

ACZÉL Géza: Talált tárgy - elvesztett poézis. In: Alföld, 1974. 5. – p.: 72–73.

KÖNCZÖL Csaba: Az „antiköltészet” versei. In: Jelenkor, 1974. 6. – p.: 565–568.

RADNÓTI Sándor: Talált tárgyak költészete. (Tandori Dezső második kötetéről.) In: R. S.: Mi az, hogy beszélgetés? Budapest: Magvető Könyvkiadó, JAK-füzetek 36, 1988. – p.: 212–224.

RADNÓTI Sándor: Tandori szonettjeiről. In: R. S.: uo. – p.: 224–231.

KÖNCZÖL Csaba: A hallgatás szinonimái. In: K. Cs.: Tükörszoba. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. – p.: 237–269.

ALFÖLDY Jenő: A Semmi Édenében. Tandori Dezső verseiről. In: Tiszatáj, 1975. 3. – p.: 81–85.

ACZÉL Géza: Tandori Dezső: A mennyezet és a padló. In: Alföld, 1976. 9. – p.: 88–91.

KÖNCZÖL Csaba: Tandori Dezső: A mennyezet és a padló. Vizsgálat egy minden gyanú felett álló szabályrendszer ügyében. In: Kortárs, 1977. 1. p.: 150–152.

KROÓ György: Eszká-émlékszaj. In: Élet és Irodalom, 1977. 4. – p.: 13.

ALMÁSI Miklós: Köznyelvi élmények. In: Kortárs, 1977. 1. – p.: 152–157.

DOMOKOS Mátyás: Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép. In: D. M.: Ugyanarról másképpen. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. – p.: 412–428.

BÉCSY Ágnes: A magyar líra 1976-ban. In: Irodalomtörténet, 1978. 1. – p.: 111–142.

BERKES Erzsébet: Tan D'Oré mackócskái. (Tandori Dezső: Miért élnél örökké?) In: Élet és Irodalom, 1978. 2. – p.: 11.

MEZŐ Ferenc: Mackó-piramis. (Tandori Dezső: Medvék minden mennyiségben.) In: Élet és Irodalom, 1978. 16. – p.: 11.

ALFÖLDY Jenő: Szépia. (Tandori Dezső: Még így sem.) In: A. J.: Élménybeszámoló. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.

BALASSA Péter. A felnőtt D'Oré szenvedései. Tandori Dezső: Miért élnél örökké. In.: Jelenkor, 1978. 7–8. – p.: 669–672.

BÉLÁDI Miklós: Az elbeszélés hitelessége. In: Jelenkor, 1978. 7–8. – p.: 672–676.

DÉRCZY Péter: Tandori Dezsőről. In: Kritika, 1978. 11. – p.: 11–12.

KIS PINTÉR Imre: Új nemzedékek a mai magyar lírában. In: Alföld, 1979. 1. – p.: 48–60.

ACZÉL Géza: Rangrejtve vagy rangejtve? Töprengések egy év magyar lírájáról. In: Irodalomtörténet, 1979. 2. – p.: 345–371.

FOGARASSY Miklós: Tandori idézetei, parafrázisai. In: Jelenkor, 1979. 7–8. – p.: 662–667.

BIKÁCSY Gergely: Magánmítosz és forgács-Himalája. (Tandori Dezső: A meghívás fönnáll.) In: Élet és Irodalom, 1980. 7. – p.: 11.

RADNÓTI Sándor: „Lösz vögösz”? (Tandori Dezső: A meghívás fennáll; Esterházy Péter: Termelési regény.) In.: R. S.: Mi az, hogy beszélgetés? – Budapest: Magvető Könyvkiadó, JAK-füzetek 36, 1988. – p.: 231–255.

KABDEBŐ Lóránt: A létezés változatai. Tandori Dezső költészetének alaphelyezetei. In: K. L.: Versek között. Tanulmányok, kritikák. – Budapest: Magvető Kiadó, 1980. – p.: 504–521.

DOMOKOS Mátyás: A pályatárs szemével. Válaszol: Tandori Dezső. In: Kortárs, 1980. 6. – p.: 972–984.

CSÜRÖS Miklós: Tandori Dezső: Még így sem. In: Tiszatáj, 1981. 2. – p.: 60–67.

SZÉLES Klára: A Tandori-szigetcsoport. In: Új Írás, 1981. 5. – p.: 113–115.

TARJÁN Tamás: Tizennyolc centi próza. Tandori Dezső az epikus. In: Kortárs, 1981. 7. – p.: 1158–1162.

BÉLÁDI Miklós: Küzdelem az elbeszélés hitelességéért. In: B. M.: Válaszutak. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. – p.: 348–359.

Béládi Miklós: Az erősebb lét közelében. In: B. M.: Válaszutak. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. – p.: 359–367.

SÍK Csaba: Ugyanarról – másként. (Tandori Dezső: A feltételes megálló.) In: Élet és Irodalom, 1983. 23. – p.: 10.

BOJTÁR Endre: Értékelés és értelmezés. Tandori Dezső: Hommage. In: B. E.: Egy kelet-européer az irodalomelméletben. – Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1983. – p.: 87–104.

ALFÖLDY Jenő: „Meglelt részek, idegen egészek.” Jegyzetek Tandori Dezsőről. In: Kortárs, 1984. 7. – p.: 1159–1163.

BORI Imre: A legújabb magyar líráról. In: B. I.: Huszonöt tanulmánya a XX. századi magyar irodalomról. – Újvidék: Forum, 1984. – p.: 549–556.

KRASZNAHORKAI László: Rémesen van, de rendben van... A Nat Roid-krimik. In: Palócföld, 1983. 3. – p.: 15–18.

DOBOSS Gyula: Nyelv és kép. Nyelvi játékok, az írás vizualitása Tandori Dezső Sár és vér és játék című regényében. In: Jelenkor, 1985. 9. – p.: 808–815.

DOBOSS Gyula: Neoavantgarde vonások a Tandori-epikában. In: Literatura, 1985. 1–2. – p.: 156–167.

ZALÁN Tibor: Töprengések Tandoriról. In: Palócföld, 1986. 3.- p: 46–49.

PETŐCZ András: Tandori Dezső: A becsomagolt vízpart. In: Alföld, 1988. 6. – p.: 65.

PARTI NAGY Lajos: Tandori Dezső: A megnyerhető veszteség. In: Kortárs, 1988. 8. – p.: 163–165.

TANDORI- különszám. Tiszatáj, 1988. 12.

BORI Imre: Tandori Dezsőről. In: Tiszatáj, 1989. 4. – p.: 76.

SZIGETI Csaba: A saussure-i anagrammatikáról és Tandori Dezső szigetééről. In: Jelenkor, 1989. 4. – p.: 383–390.

PETŐCZ András: Tandori, az élő szobor. In: P. A.: A jelben-létezés méltósága. – Budapest: Colosseum, 1990. – p: 103–112.

MARNO János: A transzírónikus Tandori. In: Orpheus, 1990. 4. – p: 32–36.

FOGARASSY Miklós: Olvassunk Tandori-verseket! In: Alföld, 1990. 6. – p.: 48–57.

FOGARASSY Miklós: Kitérve és bezárva. Tandori Dezső. In: A '84-es kijárat, 1990. 3. – p.: 42–44.

MARGÓCSY István–HAJDÚ Gergely–AMBRUS Judit: Három írás egy könyvről. (Tandori Dezső: Koppár Köldüs.) In: Holmi, 1992. 6. – p.: 857–868.

TARJÁN Tamás: Az angyalok és a lovak. In: Új Forrás, 1992. 8. – p.: 35–42.

TARJÁN Tamás: N, mint nulla kilométerkő. Tandori Dezső, a kortalan. In: Tekintet, 1992. 1. – p.: 114–123.

TARJÁN Tamás: Matt, három lépésben. Tandori Dezső „sakk-trilógiá”-járól. In: Holmi, 1993. 3. – p.: 372–386.

FERENCZ Győző: Tandori. (Vázlat a pályáivhez.) In: Holmi, 1994. 4. – p.: 503–514.

ALBERT Pál: Dokumentum. T. D. laudamus. In: Holmi, 1994. 4. – p.: 515–524.

MARGÓCSY István: Tandori Dezső / Madárzsoké. In: 2000, 1994. 8. – p.: 57–62.

SÜKÖSD Mihály: Mi az, hogy Tandori? (Tandori Dezső: Kísértetként a Krisztinán.) In: Mozgó Világ, 1994. 8. – p.: 125–127.

DOBOSS Gyula: Szócikk Tandoriról. (Tandori Dezső - Nat Roid.) In: Élet és Irodalom, 1994. 20. – p.: 14.

BODOR Béla: Tandori Dezső: Hosszú koporsó. In: Élet és Irodalom, 1994. 22. – p.: 18–19.

SZILÁGYI Márton: Halálgyakorlatok. (Tandori Dezső újabb pályaszakaszáról.) In: Sz. M.: Kritikai berek. – Budapest: József Attila Kör–Balassi Kiadó, JAK-füzetek 81, 1995. – p.: 74–85.

FARKAS Zsolt: Az író ír. Az olvasó stb. (A neoavantgárd és a mindenleírás néhány problémája Tandori műveiben.) In: F. Zs.: Mindentől ugyanannyira. – Budapest: József Attila Kör–Pesti Szalon Könyvkiadó, JAK-füzetek 74, 1994. – p.: 136–165.

SZILÁGYI Márton: Élet és irodalom. (Farkas Zsolt Tandori-tanulmányához.) In: Nappali Ház, 1994. 3. – p.: 138–139.

ŐSI János: Szerző, elbeszélő utazó. (Tandori Dezső Egy talált tárgy megtisztítása című verséről.) In: Nappali Ház, 1994. 4. – p.: 27–29.

SÜKÖSD Mihály: Mi az, hogy Tandori. In: Mozgó Világ, 1994. 8. – p.: 125–128.

SZABÓ Szilárd: Koporsófelirat. (Tandori Dezső: Hosszú koporsó.) In: Magyar Napló, 1995. 1. – p.: 37–38.

BODOR Béla: Tandori Dezső: Madárzsoké. In: Élet és Irodalom, 1995. 22. – p.: 13.

SOLYMOSI Bálint: Szevasz Pokol. Tandori Dezső: „Vagy majdnem az” és „Madárzsoké” című köteteiről. In: Élet és Irodalom, 1995. 51–52. – p.: 27.

BABARCZY Eszter: A szent melengetett helye. In: B. E.: A ház, a kert az utca. - Budapest: József Attila Kör–Balassi Kiadó, JAK-füzetek 87, 1996. – p.: 41–66.

TARJÁN Tamás: Szent Witt eseté az új csillárral. Fejlemények a Tandori-életműben, anno 1995. In: Alföld, 1996. 1. – p.: 79–90.

BÁNYAI János: Versek versben. (Tandori Dezső: Vagy majdnem az.) In: Alföld, 1996. 1. – p.: 91–95.

KÁROLYI Csaba: „Ez tisztára egzisztenciális nálam”. (Tandori Dezső: A vízre írt név.) In: Élet és Irodalom, 1996. 18. – p.: 17.

BAZSÁNYI Sándor: És mondja, és mondja, és mondja... Tandori Dezső: Az evidenciátörténetek. In: Magyar Narancs, 1996. 22. [Ünnepi könyvhét melléklet.] X.

BAZSÁNYI Sándor: Relációk és evidenciák. (Tandori Dezső: Töredék Hamletnek. Egy talált tárgy megtisztítása.) In: Jelenkor, 1996. 5. – p.: 480–486.

KÁROLYI Csaba: Semmi sincs. (Tandori Dezső: Evidenciatörténetek.) In: *Élet és Irodalom*, 1996. 22. – p.: 24.

FOGARASSY Miklós: Bevezetés Tandori Dezső költészetébe. (Részlet egy esszékönyvből.) In: *Jelenkor*, 1996. 9. – p.: 813–820.

MARGÓCSY István: „nézem: túl sok a jel...” (Tandori Dezső: A Semmi Kéz.) In: *Élet és Irodalom*, 1997. 5. – p.: 13.

NÉMETH Gábor: Kész és félkész katasztrófák. In: *Élet és Irodalom*, 1997. 25. – p.: 13

PÓLIK József: A tojás és a kő. (Tandori Dezső: Az evidenciatörténetek.) In: *Alföld*, 1997. 6. – p.: 82–87.

FÖLDÉNYI F. László: Tandori Dezső: Kész és félkész katasztrófák. In: *Élet és Irodalom*, 1997. 23. – p.: 13.

MÜLLNER András: Nagytetű prémes állatok. (Néhány szó Tandoriról és Erdélyről egy recenzió keretében.) In: FOGARASI György–MÜLLNER András: Rátévedések. A romantikában, a neoavantgárdban és már területeken. – Szeged: Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, 1998. – p.: 177–232.

SÁNTA Gábor: „Az idők mélyén járok.” (Tandori Dezső: Nem lóverseny!) In: *Holmi*, 1999. 11. – p.: 1449–1152.

VALASTYÁN Tamás: Tűnni és újra-eredni. (Tandori újabb „sírverseiről”.) In: *Alföld*, 1999. 7. – p.: 59–69.

MENYHÉRT Anna: A kortárs olvasás és az újraolvasás alakzatai a Tandori-recepcióban. In: M. A.: „Én”-ek éneke. Líraolvasás. – Budapest: Orpheusz Kiadó, 1998. – p.: 131–156.

FOGARASSY Miklós: „Aljosa nem búcsúzik”, avagy az újabb Tandori-versek. (Tandori Dezső: Főmű.) In: *Jelenkor*, 1999. 7–8. – p.: 832–835.

SUMMARY

The paper analyses Dezső Tandori's novel: „And they Fly Faraway again” and draws conclusions partly periodisation of the writer's literary career. After Tandori's so-called „second change”, – namely the third period of his career – his works can be connected with works of the first period, on the ground of their view of artistic approach and formal conformity. Consequently a special turning back is to be observed which can outline a greater, comprehensive inference. These conclusions can be valid for the complete art of the analysed author. The essay is implemented with a detailed bibliography of the author's work and publications about him.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Aufsatz analysiert der Autor den Roman des ungarischen Schriftstellers D. Tandori “És megint messze szállnak” {Erneut fliegen sie davon} und versucht Schlußfolgerungen zu ziehen, nämlich auf die Werke nach der sogenannten zweiten Wende/Wandel bezogen. Auf der einen Seite ermöglichen aspektuelle und formale Übereinstimmungen dem Leser eine Verbindung der Werke von Tandoris dritten schriftstellerischen Schaffungsperiode mit denen der ersten. Der Leser wird also zum Augenzeugen einer Rückwendung, einem Zurückgreifen auf etwas Früheres; auf der anderen Seite andere, allgemeinere Konsequenzmöglichkeiten eröffnen sich, die auch auf das ganze bisherige Lebenswerk bezogen von Gültigkeit sein können. Zum Schluß befindet sich eine ausführliche Bibliographie der Werke und der Sekundärliteratur.